

Адміністративне право

УДК 342.9

**Солодовникова Анна Дмитрівна**

*студентка*

*Інституту прокуратури та кримінальної юстиції*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

**Солодовникова Анна Дмитриевна**

*студентка*

*Института прокуратуры и уголовной юстиции*

*Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого*

**Solodovnikova Anna**

*Student of the*

*Criminal Justice and Prosecutors' Training Institute*

*Yaroslav Mudryi National Law University*

**Науковий керівник:**

**Лученко Дмитро Валентинович**

*кандидат юридичних наук,*

*доцент кафедри адміністративного права*

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

**ПРАВОМІРНІСТЬ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ПРАЦЮ В  
УМОВАХ ЗАПРОВАДЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО  
РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ**

**ПРАВОМЕРНОСТЬ ОГРАНИЧЕНИЯ ПРАВА ЧЕЛОВЕКА НА ТРУД  
В УСЛОВИЯХ ВВЕДЕНИЯ АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО  
РЕЖИМА ВОЕННОГО ПОЛОЖЕНИЯ**

**THE LEGALITY OF LIMITING OF THE EMPLOYMENT HUMAN  
RIGHT UPON CONDITIONS OF ENFORCEMENT OF**

## ADMINISTRATIVE-LEGAL REGIME OF THE MILITARY SITUATION

***Анотація.** У статті аналізуються підходи до визначення поняття «адміністративно-правовий режим», а також розкривається проблематика правомірності обмеження права людини на працю в даних умовах. З'ясовано, що обмеження права людини на працю у період дії адміністративно-правового режиму воєнного стану, зазвичай, не поширюються на основні права громадян; мають обмежений за обсягом і часом дії характер, застосовуються тільки на підставі відповідних нормативно-правових актів. Досліджено, що воєнний стан означає можливість законного обмеження прав і свобод громадян та тимчасовий відступ від положень Конвенції з прав і основоположних свобод людини та Конституції України. Розкрито питання забезпечення свободи праці в умовах воєнного стану з урахуванням останніх змін у законодавстві України про воєнний стан.*

***Ключові слова:** адміністративно-правовий режим, права і свободи людини, право на працю, воєнний стан.*

***Аннотация.** В статье анализируются подходы к определению понятия «административно-правовой режим», а также раскрывается проблематика правомерности ограничения права человека на труд в данных условиях. Выяснено, что ограничение права человека на труд в период действия административно-правового режима воюнного положения, как правило, не распространяются на основные права граждан; имеют ограниченный по объему и времени действия характер, применяются только на основании соответствующих нормативно-правовых актов. Исследовано, что военное положение означает возможность законного ограничения прав и свобод граждан и временное отступление от положений Конвенции по правам человека и основных*

*свобод и Конституции Украины. Раскрыты вопросы обеспечения свободы труда в условиях военного положения с учетом последних изменений в законодательстве Украины о военном положении.*

**Ключевые слова:** административно-правовой режим, права и свободы человека, военное положение.

**Summary.** *The article considers the question of the legality of restricting the human right to work during the period of the administrative-legal regime of the military state. It was clarified that restrictions on the human right to work during the period of the administrative-legal regime of the martial law, as a rule, do not apply to the fundamental rights of citizens; have a limited amount of time and the nature of the action, apply only on the basis of the relevant regulatory acts. It was investigated that a state of war means the possibility of legitimate restriction of citizens' rights and freedoms and a temporary derogation from the provisions of the Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms and the Constitution of Ukraine. Issues of ensuring freedom of work in the conditions of a martial law are discussed, taking into account the recent changes in the legislation of Ukraine on the state of war.*

**Key words:** administrative-legal regimes, human rights and freedoms, martial law.

**Постановка проблеми.** Адміністративно-правові режими є складним правовим явищем, що забезпечує життєдіяльність суспільства. Їх реалізація в сучасних умовах вважається невід'ємною частиною управлінської функції держави. Режими ґрунтуються на загальних методах, формах, принципах державного управління у сфері адміністративно-політичної діяльності. Є одним з його основних чинників. Однак адміністративно-правові режими мають й свої особливості. Вони залежать насамперед від характеру державних завдань та функцій щодо

забезпечення суспільної безпеки, системи компетентних органів, змісту їх режимної діяльності. Все більшого значення у сучасному світі набувають права і свободи людини та громадянина, оскільки рівень їх дотримання, захист та гарантії забезпечення є показником розвитку правової і демократичної держави. Важливим є завдання забезпечення прав і свобод людини, яке набуває особливого значення в період дії особливих правових режимів – при виникненні різних ситуацій надзвичайного характеру, коли нормальне функціонування суспільства і держави внаслідок тих чи інших причин стає неможливим. Саме тому розробка науково обґрунтованого механізму забезпечення прав і свобод людини в різних адміністративно-правових режимах є важливим і актуальним завданням для адміністративно-правової науки.

**Аналіз досліджень даної проблеми.** Питанням забезпечення прав людини під час дії окремих правових режимів у юридичній літературі присвячена певна увага науковців. Окремі аспекти цієї проблематики розглядали такі правники, як С.С. Алексєєв, В.В. Белєвцев, Д.Д. Коссе, С.О. Магда, С.В. Пчелінцев та інші.

**Метою статті** є визначення обґрунтованості обмеження права людини на працю в період дії певного адміністративно-правового режиму .

**Виклад основного матеріалу.** Серед науковців немає одностайності щодо визначення правової природи адміністративно-правового режиму. Традиційний для радянського адміністративного права погляд на правову природу адміністративно-правових режимів як сукупності засобів регулювання суспільних відносин у надзвичайних ситуаціях зберігається в сучасному адміністративному праві. Поряд із «жорсткою» прив'язкою адміністративно-правових режимів до надзвичайних ситуацій знаходимо в українських джерелах дефініції, в яких категоричність стверджень поступається місцем «м'яким» формулюванням [10, с. 3].

Характерним щодо цього є визначення адміністративно-правових режимів, запропоноване в підручнику за редакцією Ю.П. Битяка. Так, під адміністративно-правовим режимом розуміється певне поєднання адміністративно-правових засобів регулювання, опосередковане централізованим порядком, імперативним засобом юридичного впливу, який виявляється в тому, що суб'єкти правовідносин займають юридично нерівні позиції.

Іншою є думка Ю.А. Тихомирова. На його розуміння, адміністративно-правові режими становлять окремий вид регулювання, у межах якого створюється й використовується певна комбінація юридичних, організаційних та інших засобів для забезпечення того чи іншого державного стану. Більше того, розглядувані режими характеризуються особливим порядком діяльності суб'єктів права в різних сферах державного життя, спрямованих на цільову й функціональну діяльність цих суб'єктів на тих ділянках, де потрібні додаткові засоби для підтримання необхідного державного стану.

І.С. Розанов характеризує адміністративно-правовий режим як установлену в законодавчому порядку сукупність правил діяльності, дій або поведінки громадян та юридичних осіб, як порядок реалізації ними своїх прав у певних умовах (ситуаціях) забезпечення й підтримання суверенітету й оборони держави, інтересів безпеки й охорони громадського порядку спеціально створеними для цієї мети службами державного управління.

Обмеження прав людини – це звуження обсягу прав людини, а також чинники, що унеможливають або ускладнюють реалізацію особою прав та свобод [3, с. 5].

Фігель Ю.О. вважає, що обмеження прав і свобод людини та громадянина – це певні заборони, які покликані змінити поведінку особи через обмеження суб'єктивного права [1, с. 2]. На думку Осинської О. В.,

обмеження прав і свобод людини – це законодавче звуження змісту та (або) обсягу прав і свобод людини [4, с. 10].

У ст. 64 Конституції України визначено, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. Але в умовах введення воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень.

Вказані норми Конституції України відповідають нормам Загальної декларації прав людини [5], якою передбачено, що при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві.

Таким чином, проаналізувавши норми вказаних вище нормативно-правових актів, можна дійти висновку, що обмеження прав і свобод людини і громадянина допустиме лише за умови якщо це прямо передбачено Основним законом держави і не суперечить нормам міжнародного права. При дотриманні вказаних вимог обмеження прав і свобод вважаються правомірними.

Однією з підстав правомірного обмеження прав людини є введення воєнного стану в державі або в окремих її місцевостях. Відповідно до ст. 1 Закону України “Про правовий режим воєнного стану” [6] воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також

тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

У той же час не можна говорити, що під час воєнного стану права людини стають чистою умовністю: закон передбачає цілий список прав, обмежувати які, навіть у таких скрутних обставинах, забороняється. Відповідно до ст. 64 Конституції України в умовах воєнного або надзвичайного стану не можуть бути обмежені наступні права і свободи, передбачені Основним законом: рівність конституційних прав і свобод та рівність перед законом; право на громадянство та на зміну громадянства; право на життя; право на повагу до гідності; право на свободу та особисту недоторканність; право надсилати індивідуальні чи колективні письмові звернення та на обґрунтовану відповідь на них; право на житло; на рівні права і обов'язки подружжя у шлюбі та сім'ї; рівність прав дітей незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним; право на судовий захист прав і свобод людини і громадянина; право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди; право знати свої права і обов'язки; гарантія, що закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи; право на правову допомогу; право не виконувати явно злочинні розпорядження чи накази; неможливість бути двічі притягненому до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення; презумпція невинуватості; гарантія того, що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом.

Аналіз норм Конституції України дає можливість дійти висновку, що перелік прав і свобод людини та громадянина, які не можуть бути обмежені в умовах воєнного або надзвичайного стану є вичерпним. Отже,

всі інші права і свободи людини і громадянина, передбачені Конституцією України, можуть бути обмежені за умови введення воєнного стану.

Важливе місце серед прав людини займає право на працю.. У ст. 8 Основного Закону України проголошується, що Конституція має найвищу юридичну силу й закони та інші нормативно-правові акти приймаються на її основі й повинні їй відповідати [9, с. 3]. В аспекті вказаного важливо звернути увагу на те, що ст. 43 Конституції України [2] передбачається, що кожен має право на працю, а держава має забезпечувати та захищати це право. При цьому в ст. 64 проголошено, що конституційні права і свободи людини та громадянина не можуть бути обмежені, окрім випадків, що передбачені Конституцією України.

Поряд із тим у ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [6] закріплюється правило, відповідно до якого в державі або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан, військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів АР Крим, органів місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини та громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану, такий захід правового режиму воєнного стану як трудова повинність. Тобто своїм указом Президент України повноважний, наприклад, зобов'язати працездатних громадян працювати чи заборонити працювати представникам окремих груп осіб.

Окрім того, вказівка на примус громадян до праці у воєнний стан може міститись в указі Президента України з тих підстав, що такий примус за умови введення воєнного стану не вважається примусом. У ч. 3 ст. 43 Конституції прямо зазначається, що, з одного боку, використання в нашій державі примусової праці забороняється, з іншого боку, робота чи служба,



яку повинні виконувати особи відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан, не вважається примусовою працею. На цій підставі в ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [6] серед заходів правового режиму воєнного стану називається трудова повинність для працездатних осіб, під якою, відповідно до урядової постанови від 13 липня 2011 року № 753 [11], розуміється короткостроковий трудовий обов'язок на період мобілізації й воєнного часу з метою виконання робіт, що мають оборонний характер, а також ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного, природного та воєнного характеру, що виникли в період воєнного стану, і їх наслідків, що не потребує обов'язкової згоди особи, стосовно якої запроваджується такий трудовий обов'язок.

Указана трудова повинність поширена на всіх працездатних осіб, у тому числі на осіб, котрі не підлягають призову на військову службу, які:

1) за віком і станом здоров'я не мають обмежень до роботи в умовах воєнного стану, а саме: безробітні та інші незайняті особи; працівники функціонуючих в умовах воєнного стану підприємств (за погодженням із їхнім керівниками), котрі не залучені до виконання мобілізаційних завдань (замовлень) і не зараховані до складу позаштатних (невоєнізованих) формувань цивільного захисту, – у порядку переведення; особи, зайняті в особистому селянському господарстві; студенти вищих, учні та слухачі професійно-технічних навчальних закладів; особи, які забезпечують себе роботою самостійно;

2) не були залучені до роботи в оборонній сфері та у сфері забезпечення життєдіяльності населення;

3) не були заброньовані за підприємствами, установами й організаціями на період дії воєнного стану з метою виконання робіт, що мають оборонний характер, а також ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, які виникли в період дії воєнного стану.

При цьому порядок залучення працездатних осіб в умовах воєнного стану до суспільно корисних робіт і питання їхнього соціального захисту з урахуванням вимог закону визначаються Кабінетом Міністрів України в Постанові від 13 липня 2011 року № 753. також позначається й на умовності запровадження трудової повинності, що за своєю сутністю є примусовою працею, оскільки відповідає критеріям примусу, однак не вважається такою лише тому, що Конституція прямо вказує на те, що ця повинність не можна вважати примусом, незважаючи на те що в особи, яку примушують працювати, немає можливості відмовитись від такої роботи, якщо вона належить до групи осіб, представників яких можна примушувати до виконання суспільно корисних робіт. Занфірова Т. зазначає, що було б коректніше в Конституції визнати встановлення трудової повинності в умовах воєнного стану як примусової праці, а дію принципу свободи праці в таких умовах – обмеженою, при цьому зробити наголос на тому, що такий примус і вказане обмеження є виправданими самим фактом воєнного стану: особи обмежуються у праві на працю та в праві не працювати взагалі лише тому, що від їхньої праці залежить обороноздатність держави, особи, які уповноважені всіма громадянам, зокрема, захищати життя і здоров'я цих громадян [9, с. 3].

Окрім того, важливо зазначити те, що, особам виплачується компенсація за використання їх праці відповідно до законодавства про працю, хоча особи, яких залучають до суспільної корисної праці, не мають можливості відмовитись від такої. З ними укладається строковий трудовий договір і встановлюються певні обмеження, тобто, у радіаційно або хімічно забруднених територіях, у районах ведення бойових дій, виникнення небезпечних і особливо небезпечних інфекційних хвороб, місцях розташування вибухонебезпечних предметів, а також на необоронюваній місцевості залучення вказаних осіб до суспільно корисних робіт не допускається .

Однак повинні існувати і певні стандарти, які мають забезпечуватись для осіб, щодо яких запроваджена трудова повинність. У ч. 3 ст. 20 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» зазначаються такі: 1) мінімальна заробітна плата; 2) мінімальний термін відпустки й час відпочинку між змінами; 3) максимальний робочий час; 4) урахування стану здоров'я особи тощо.

**Висновки.** Отже, аналіз чинного законодавства свідчить про те, що обмеження прав і свобод у період введення адміністративно-правових режимів воєнного та надзвичайного станів, як правило: не поширюються на основні права громадян; мають обмежений за обсягом і часом дії характер; застосовуються тільки на підставі відповідних нормативно-правових актів. Навіть за умови введення воєнного стану та надзвичайного станів основні невід'ємні права людини (на життя, рівноправність і відсутність дискримінації, право на повагу до гідності; право на свободу та особисту недоторканність, право на житло, право на правову допомогу, на судовий захист прав і свобод і т. ін.) повинні неодмінно виконуватися.

Разом з тим, законодавство України передбачає можливість обмеження прав і свобод громадян у період дії воєнного стану тільки в тій мірі, в якій це необхідно для забезпечення оборони країни і безпеки держави, і в тих межах, яких вимагає гострота стану. Таким чином, всі права і свободи, які можуть бути обмежені в умовах воєнного стану, не є абсолютними, а правове положення громадян у період дії цього режиму має свої характерні риси й специфічні особливості.

На всіх людей поширений принцип свободи праці. Усі люди володіють, користуються та розпоряджаються цією свободою, однак у разі запровадження воєнного стану особи, котрі перебувають на території, на якій уведено цей правовий режим, позбавляються частки свободи праці на користь публічних потреб та інтересів: воєнний стан передбачає запровадження трудової повинності, що за своєю сутністю є примусовою

працею, оскільки відповідає критеріям примусу, однак не вважається такою, оскільки Конституція прямо вказує на те, що цю повинність не можна вважати примусом.

### **Література**

1. Фігель Ю. О. Обмеження прав людини в умовах воєнного стану // Конституційне право та процес. – 2015. – №2 – С. 222.
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – ст. 141.
3. Васечко Л. Обмеження прав людини в умовах глобалізації: проблеми теорії і практики / Л. Васечко // Юридична Україна. – 2013. – № 1. – С. 4-8.
4. Осинська О. В. Обмеження прав і свобод людини: теоретико-прикладні аспекти: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / О. В. Осинська. – Київ: Б.в., 2010. – 20 с.
5. Загальна декларація прав людини: ООН; Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948. URL: [http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995\\_015](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015)
6. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 06.04.2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 28. – ст. 224.
7. Р.І. Мельник Т.П. Чубко Проблеми обмеження прав і свобод людини в умовах дії спеціального правового режиму Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. 2016. – С.125-134.
8. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закон України від 11.12.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 15. – ст. 232.
9. Занфірова Т., Забезпечення принципу свободи праці в умовах воєнного стану // Підприємництво, господарство і право. – 2017. – № 4.

10. Адабаш О.В. Поняття, сутність та ознаки адміністративно-правових режимів // Адміністративне право. – 2013.
11. Про затвердження Порядку залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів від 13 липня 2011 р. – № 753.

### **References**

1. Figel Y.O. Restrictions of human rights in conditions of martial law // Constitutional law and process. – 2015. – №2 – P. 222.
2. The Constitution of Ukraine: The Law of Ukraine of June 28, 1996 // Vedomosti Verhovnaia Council of Ukraine. –1996. – №. 30. – P. 141.
3. Vasechko L. Restrictions of human rights in the conditions of globalization: problems of theory and Practices / L. Vasechko // Legal Ukraine. – 2013. –№ 1. – P. 4-8.
4. Osinskaya O. V. Restriction of human rights and freedoms: theoretical and applied aspects: author's abstract. Dis ... Cand. lawyer Sciences: 12.00.01 / O. V. Osinskaya. –Kyiv: ВС, 2010. –20 p.
5. Universal Declaration of Human Rights: UN; Declaration, International Document dated 10.12.1948. URL: [http://zakon4.rada.gov.ua / laws / show / 995\\_015](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015)
6. On the legal regime of martial law: Law of Ukraine of 06.04.2000 // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. – 2000. – №28. – P. 224.
7. P.I. Melnik T.P. Chubko Problems of restriction of human rights and freedoms under the conditions of the special legal regime. Herald of the Lugansk State University of Internal Affairs named after E.O. Didorenka 2016. – P.125-134.
8. About freedom of movement and free choice of place of residence in Ukraine: Law Of 11.12.2003 // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. –2004. –No. 15. – P. 232.

9. Zanfirova T., Ensuring the Principle of Freedom of Work in a Martial Law // Entrepreneurship, Economy and Law. –2017. – P. 4.
10. Adabash O.V. Concept, essence and signs of administrative-legal regimes // Administrative law. – 2013.
11. On Approval of the Procedure for Involving Employed Persons in Socially Useful Work in Conditions of Martial Law: Resolution of the Cabinet of Ministers dated July 13, 2011. – № 75.